

járta meg. Ahová el akarta szegődteni a „gyakorlott” propagandistát: ott az új gazda nem állott kötelnek. A dologból tehát nem lett semmi, de fennmaradt a konjunktúra-lények legfőbb princípiuma, amely ilyenformán hangzik:

— Amit *tökben* jól tudtam csinálni, miért nem tudnám ugyanazt *zöldben*?

Bizony, ma is akadnak nagy-szajú férfiak, akik ilyen erkölcsi alapon kiáltoznak és ítélkeznek a köztereken. Az emberek egyrésze, nem ismervén az illetők múltját: hajlandó kötelnek állni és mérget venni izzó, de főként uszító szavaikra. Elvűségnek érzik a rekedt kiabálást, jellemzilárd bátorságnak a handabandázást. Mi azonban — bevalljuk — nem értjük ezeket a férfiakat és mosolyogva nézzük szánalmas, sőt szégyelnievaló ágálásukat. Itt csak nem képzelik, hogy *hajlandóak vagyunk elfogadni új tanácsokat és új igazságokat, amikor jól ismerjük őket és múltjukat?* Tiszta és szep-lőtlen férfiak kellene, akiknek a múltja is tiszta és szep-lőtlen. Nem szeretjük azt a papot, aki vizet prédikál és bort iszik. Még kevésbé azt a közéleti purifikátort, aki valamikor bort ivott és most vizet prédikál.

Kártyajátékban még csak elfogadjuk a bemonást: „ugyanaz zöldben.” A politikában azonban, ha ragaszkodunk a hasonlathoz: a tél maga az élet. Sőt: az egész magyar élet. Ehhez az asztalhoz nem ülhetnek sipisták, hanem becsületes, jószándékú, az érvek kártyáival mérkőző férfiak.

Kezdetben vala a terv: Nagy-Budapest terve. A polgármester dolgozta ki, nagy alaposággal és tárgyilagossággal. Szép terv, okos terv, hasznos terv. Ámde ellenzéke támadt Pest vármegye közgyűlésén: Nem is annyira: ellenzéke, mint inkább: ellenzője. Hogy így, meg úgy esatöbbi, akik azonban lelkesedtek Nagy-Budapestért, tovább folytatták agitációjukat, szóban és írásban. A sajtó is, pártállásához híven, megosztott: *pro* és *contra*.

Most aztán tüneményes jelenséget látunk, amit — bevalljuk — elképzelni se mertünk volna. Az

mert ketsebbejőten kellett erőlködnünk, hogy meg tudjuk érteni ezt a *magyar nyelven írt és kisértett* vezércikket.

Ezért nem is vitázunk a cikk állításával. Elhisszük, hogy igaza van, mert egyetlen szót sem értetünk például abból a mondatból, amely szerint „*ezek az egyedek a bizonyos esetelemények nyomán bennük ébredt hitet joggal veszik segítségül a maguk politikai álláspontjának elfogadásánál, illetve ál-*

Tisza István gyermekkorára

Nagy államférfiak, politikusok, tudósok, írók, művészek, költők — de általában érdekes vagy ismert egyéniségek — gyermekkorára felé fokozott érdeklődéssel fordul a közvélemény. Akiknek a munkásságát a nagy nyilvánosság ismeri, azoknak szeret bepillantani — születésüktől kezdve — életük lelki függőnyei mögé. Lélektani megállapítások szerint a gyermek tetteit és egész eszmevilágát érzelmi hatások irányítják, csak ritkán értelmi megfontolások. Tisza Istvánt, Magyarország nagy államférfiát egyik ilusztris méltalója — Szentpéteri Kun Béla professor — az „*értelemgigász*”-nak nevezi. (*Tisza-Emlékkönyv*, 1928. 65. l.) A *tragikusorsu Tisza gyermekkorának lelki sikon mozgó vizsgálata azt mutatja, hogy az értelem embere volt ő már ifjú éveiben is.*

Tizennégy éves korában befejezi középiskolai tanulmányait és alig éri el a tizenötödik évét, amikor kiválasztja jövődől élettársát. Szerelmes lesz unokanővérebe, Tisza Ilonába — de nem a gyermek impulzív fellángolásával, hanem a férfi tudatos biztonságával — és ez a szerelem nemcsak irányt szab sorsának, de megállapítja egész élet-szemléletét is. Erről az érzéséről szóló gyermeklevelei ércebe öntik a hegyesucok hűvös fényében égő férfiszív érzelmvilágát, de aki akkor még — évei szerint — gyermek és nagy titkát néma küzdelemmel kell magába zárnia.

*

...Tisza István kitünő tehetségeit nemcsak édesapjától, Tisza

nyét, de nem mulasztja el, hogy mázsás gorombaságokat ne vágjon a baloldal fejéhez. A végén még azt is ki fogja deríteni, hogy a szélsőjobboldali mozgalom tulajdonképpen — a baloldal aknamunkája!

Csak azt nem értjük, mi jögon akarja megtiltani például e sorok írójának, hogy „*a magyar történelmi gondolat védőnként tölakodjék a fórumra?*” És mi jögon fenyegetőzik „*készülő gyehehndá-*

Kálmántól örökölte, sok vonása édesanyjának lelki mása volt. Bensőséges finomsággal tárja ezt fel Schmidt Henrik egyetemi tanár „*Tisza István boldog évei*” c. művében. („*Studium*”, 1923. 24. l.) Tisza nevelője elsősorban a geszti otthon volt. A házi pedagógus-oktatók és az iskola egyaránt csak a tudás alapjait rakhatták le és csak a műveltség irányait szabhatták meg, de az igazi lelki és jellemformáló tényezők: családi körülményei, saját szellemi adottságai és mérhetetlen erkölcsi erői voltak. Pokoly József, kitünő egyháztörténész-tudósunk — aki több évet töltött Tisza Kálmán házában, mint legkisebb fiának nevelője, majd mint lelképásztor élt Geszten a Tisza-család közelében — így ír erről: „...A Tisza-család eszmenye szerinti nevelést, jóformán maga a család végezte, egy több nemzedéken keresztül megszokott, jól bevált rendszer szerint, szinte már öntudatlanul, ösztönösen. Itt már csak némi felügyelet miatt s bizonyos tudományok rudimentáinak közlése végett volt idegen segítségre szükség, miután erre a család nagy-tudása s nagyműveltségű fejének nem volt idejük. Saját tapasztalataimból, valamint a megelőző s következő idők adatainak ismerete alapján azt merem mondani, hogy a Tisza-családban a tulajdonképeni nevelő maga a geszti otthon volt, amely mellett nem voltak a szó köznapi értelemben vett „nevelők”, hanem csak házi tanítók, praceptorok, gubernátorok, vagy mentorok. A Tisza-család maga nevelte gyermekeit.” (*Tisza-Emlékkönyv*, 1928. 32. l.)

val? Hátrább az agarakkal, azaz a héja-csörrel, köziró-ur. Nem muszáj balfelé is gorombáskodni, ha a szélsőjobb pundráját akarja ki-porolni. Tulajdon szavaival nyugtatjuk meg: „*egyik féltől se félünk*”. Sem a szélsőjobbtól, sem a héjamadártól, mégha oly hamis is a mája. De még a sanda mécsárosától sem, aki akkor is balfelé sujt, amikor a — szélsőjobbot akarja agyon-ütni.

Első házi oktatója — mint ismeretes — a kitünő képességű és puritán jellemű Géresi Kálmán (1869—73), aki kétségtelenül nagy hallással volt a fejlődő Tiszára s később baráti viszonyba is hangolódott összeköttetésük. Géresi nyolcéves korától tizenkettőig tanította Tiszát, ezidő alatt végezte el mint magán-tanuló a gimnázium hat osztályát. Későbbi mentora Nagy Ferenc, aki már külföldi utjaira — a berlini, heidelbergi egyetemekre is — elkiséri. A geszti nevelők soraiban találjuk Arany Jánost is, mint a legkisebb fiú, Tisza Domokos nevelőjét. Arany mély hatással volt a Tisza-családra, így magára Tisza Istvánra is. Tisza szemérmes izlése különösen azért értékelte nagyra Arany Jánost — közli Schmidt Henrik már említett munkájában, mert „*alig írt szerelmi költeményt*”. Schmidt professor hosszabb időt töltött Tisza István házában, mint fiának nevelője, így ismerte Tisza irodalmi felfogását. De Herczeg Ferenc is több írásában és egy sajtóbeli nyilatkozatában szintén megemlíti, hogy Tisza azért szerette jobban Aranyt Petőfinél, mert Petőfi szerelmes verseket is írt. Tisza István nemes-férfias felfogása szerint, az emberi szív érzésvillanásai semmiképp sem tartozhatnak a nyilvánosság elé. 1912-ben a *Műbarátok Köré*-ben előadást is tartott költészetéről „*Utazás Arany János köré*” címmel.

...1873-ban került Tisza István Debrecenbe, mint az ottani református kollégium hetedik osztályának növendéke. Itt köti meg egész életre szóló barátságát az egyszerű

családból származó Tóth Istvánnal. Hozzá és első nevelőjéhez intézett leveleiből rajzolódik ki előttünk a gyermek Tisza nagyszerű egyénisége, puritán lény, egyszerű logikus gondolkozása, de — írja Szentpéteri Kun professor Tisza István első politikai leveléről (*Tisza-évkönyv*, 1922), melyet 1876 május 21-én írt Lovassy Ferenchez: „*Ez a tizenöt esztendősi ifjutól származó levél olyan világos ítélőképességet, komoly olvasotíságot, határozott nézeteket, szabatos előadómódot és nyugodt önérzetet mutat, aminőt diplomás felnött embereknél is ritkán lehet így együtt találni. Ez az egy levél magában elég arra, hogy érdeklődést keltsen Tisza István eggyéb fiatalok levelei iránt.*” (*Tisza-Emlékkönyv*, 1928. 45. l.)

Éles fényben mutatják ezek a levelek azokat a mélyen rejtőző erkölcsi tulajdonságokat és lelki erőket, amelyek sorsának irányítóivá válnak. Tisza István ifjúkori leveleit Szentpéteri Kun Béla egyetemi tanár publikálásából ismerjük (*Tisza-Emlékkönyv*, 1928). Már az első levél is megkap finomságával, nemes és tiszta hangjával, külső alakjában is vonzó, tiszta hatásával. Akkor még tizenhárom éves sem volt a kis Tisza. A családi otthonba a karácsonyi ünnepekre távozott kedves nevelőjének — Géresinek — számol be az otthoni történetekről, a gondosan megvonalozott papíron. „*Remélem szerencsésen megérkezett hazájába és ott családját jó egészségben találta*”, — írja 1872 december 26-án. — Ezután arról is értesíti az „*édes Géresi urat*”, hogy „*az idén István-napra nem hív össze anyám semmi mulatságot, mert a napokban másutt fogunk táncolni és apám (akit imád!) nem szereti a sok mulatást.*” De beszámoló tanulási programjáról is: „*A tanulást úgy rendeztem be, hogy naponként 3—4 órát dolgozva a feladatokat elvégezzem, s a jó héten csak át fog kelleni olvasnom a már akkorra ismételt kátét és verstant.*” De a „*szerető tanítvány*” bucsuzás előtt még beszámol a könyvkötőhöz vitt művek sorsáról is, melyeket valószínűleg „*Géresi ur*” bízott el előkelő tanítványa elintézésére.

Mint debreceni diák, több levelet

ír még az akkor oroszországi tanulmányuton levő Géresihez. Levelei hangját átfüti a családi érzés melegsége, az a szenvedélyes szerelet, amellyel hozzátartozóihoz ragaszkodik. Ebben már megnyilvánul a későbbi, szinte egyedülálló nézete a családról: „Az ember kedvességet és szeretetreméltóságot tanusítson otthonában, és ha nincs elég raktáron, hogy idegenek számára is maradjon, az már azoknak a baja, arról az ember már nem tehet.” (Schmidt H. id. m. 5. 1.) Előtte a család mindenekelőtt! De ennyire hű baráti érteéseiben is. „Barát barátot sohse feledjen el...” — írja Tóth Istvánhoz 1876 végén, mint gyermek, ha ugyan ő valaha is az volt.

„Szüleit imádásig szerető, hűséges és engedelmes fiú, aki meglelt korában is gyermeki alázattal hajolt anyja s atyja keze fölé...” — írják előkelő méltatói. De rajongva szoreli a gyermekeket is és amikor barátjának — Tóth Istvánnak — beszámol első doktori szigorlatáról — 1879 február 19-én —, megemlékezik esztendő kis öccséről is, — gróf Tisza Lajosról —, akivel csaknem minden szabadidejét tölti...

Tóth István — Tiszának ez a mélyen szeretett barátja — az egyetlen, aki tud Tisza István reitve hordott nagy érzéséről. „Meg vagyok győződve — írja hozzá 1876 november 3-án —, hogy neki (Tisza Ilonának) nincs arról fogalma sem, hogy iránta érzett porzalmam több a közeli rokon és régi barát szereteténél. A mi ismeretségünk különben legelső éveimből ered; én, amióta eszemet bírom, birtam szeretetét s éreztem az ő reám való hatásának jó következményeit; az a kép, melyet a koronkénti benyomások bennem felőle hagytak, ment minden árnyéktól, minden kellemetlentől s azok a percek, melyeket körében tölthetek, életemnek legboldogabb perceihez tartoznak. Mint gondolhatod, köztünk közeli barátság fejlődhetett ki, anélkül, hogy ebben bármi feltűnő lett volna s már többször volt alkalmam tapasztalni azt a hatást, melyet egy tiszta, művelt és gondolkozó női lélek az emberre gyakorolhat; áldom a Gondviselést, hogy nekem lehetővé tette egy ilyen lélek barátságának elnyerését. Az, hogy évek során át mi fog történni, a jövő titka, de nekem mindig lesz elég energiám arra, hogy semmi olyan meggondolatlanságot ne kövessék el, miből reánézve bármi kellemetlenség támadhatna.”

Tóth István távol állhatott ettől a szárnyaló világtól, mert Tisza pár nap mulva szükségét érzi újabb magyarázatnak és hosszú levelében a többi között a következőket is írja: „... Ő bizonyosan nem gondol arra, hogy 16 éves cousinja szerelmes belé, én pedig sokkal jobban szeretem őt, semhogy ilyen anomál dolgot általa észrevétessek s ennek minden kellemetlenségében őt is részesítsem. Természetesen nem azt értem, mintha azt hinném, hogy ő mingyárt hasonlóan szerelmes lesz belém... hanem ő, mint barátját, minden bizonnyal eléggé szeret engem arra, hogy neki az én sok irányban szomorú helyzetem jajdalmas legyen.

Hogy élére állítsam a dolgot, abban igazad van, hogy én szerelmes vagyok, ezt nem is tagadtam levelemben, de a viszony Ilona közt s köztem egyáltalában nem szerelmi, hanem csak baráti, úgy mint utolsó levelemben állítottam...”

★

... Vajjon megértette-e a kétségtelesenül „érdesebb” lelkeségű Tóth István ezeket a montblanci magasságba törő sorokat és a gyermek Tisza István férfiszerelemét megértette-e egyáltalán valaki?...

Talán senki.

De Tisza Ilona biztosan megértette, mert várt rá és nyolc esztendő múltán, 1885-ben, az oltár elé ment vele...

Soha költőibb szerelmet ezen a földön!...

D. J.